

Кравченко Н. К. Нарративные структуры диалогической речи в ракурсе интертекстуальности и ролевого позиционирования говорящих

Статья посвящена конституирующим, жанрообразующим особенностям нарратива и диалогического дискурса. Дискурсивный нарратив рассматривается в виде динамического вербального интертекстуального пространства, в котором спонтанно интегрируется множество текстов. Исследуются категории интертекстуальности (как манифестации универсальных элементов повествования) и нарративного конструирования рассказчиком собственной идентичности и устанавливает взаимосвязь этих характеристик нарратива в ракурсе выявления корреляции между структурным и интеракционным уровнями устной наррации.

Ключевые слова: интертекстуальность, ролевое позиционирование, нарративные структуры, интеракционный.

Kravchenko N. K. Narrative Structures of Dialogical Speech in Researching the Intertextuality and Role Positioning of the Speakers

The article deals with constitutive, genre-forming peculiarities of narrative and dialogic discourse. The discursive narrative is analyzed as a dynamic verbal intertextual space in which many texts integrate spontaneously. The article explores the concepts of intertextuality (as manifestation of universal elements of the narrative) and narrative construction of self and establishes their interrelations for the purpose of revealing the connection between the structural and interactional levels of the oral narration.

Key words: intertextuality, role positioning, narrative structures, interactional.

Стаття надійшла до редакції 08. 11. 2012 р.

Прийнято до друку 21. 12. 2012 р.

Рецензент – д-р філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

І. В. Лосєва (Львів)

УДК 81'42:82-92

ПОЛІТИЧНА ПОЛЕМІКА ЯК ЖАНР, НАРАТИВ, ДИСКУРС

Актуальність дослідження політичної полеміки як жанру, нарративу й дискурсу зумовлено й продиктовано самою специфікою об'єкта дослідження. Політична полеміка, репрезентуючи собою одне ціле, складовими елементами якого є публіцистичний жанр, політичний нарратив і політичний дискурс, стала об'єктом дослідження багатьох лінгвістів, публіцистів та політологів, серед яких В. Горохов, А. Алтунян, В. Герасимов, В. Дем'янков, І. Пославський, В. Полохало, О. Грищенко, В. Шкляр, Н. Кондратенко, Є. Опаріна, Є. Попова, Є. Шейгал, О. Кірілов,

В. Карасик та інші. Найважливішими суспільними функціями мови є спілкування, повідомлення і вплив. Для реалізації цих функцій історично оформилися окремі різновиди мови, що характеризуються наявністю в кожній з них особливих лексико-фразеологічних, частково й синтаксичних засобів, які використовують винятково або переважно в цьому різновиді мови. Ці різновиди називають функціональними стилями. Стиль – це різновид мовлення, що обслуговує певну сферу суспільної діяльності мовців і відповідно до цього має свої особливості добору й використання мовних засобів. Аналізуючи публіцистичний стиль, бачимо, що в більшості випадків сферою його використання є громадсько-політична діяльність, а основним призначенням є вирішення актуальних суспільно-політичних проблем інформаційно-пропагандистськими методами, активний вплив на слухача, спонукання його до діяльності, до необхідності зайняти певну громадську позицію, змінити чи сформулювати погляди.

Метою дослідження є опис та вивчення полеміки як жанру політичної літератури, у якому переплетені та знайшли своє відображення риси публіцистичного жанру, політичного нарративу та політичного дискурсу.

Об'єктом цього дослідження є політична полеміка як різновид публіцистичного стилю та жанру.

Сам термін *полеміка* походить від давньогрецького слова „полемікос” – войовничий, ворожий. На сучасному етапі його застосовують для опису однієї з найбільш поширених форм суперечки, гострої дискусії стосовно будь-якого спірного питання. Під суперечкою розуміємо публічне обговорення, якому властиві конфронтація, протистояння, протиборство сторін, поглядів та ідей. Виходячи з цього, можемо визначити полеміку як боротьбу принципово протилежних ідей та поглядів щодо того чи того питання, публічну суперечку, мета якої захистити, відстояти власний погляд і спростувати думку опонента. Отже, основне завдання полеміки – це затвердження однієї з позицій. Розглядаючи полеміку як публіцистичний жанр, підкреслюємо, що слово *жанр* походить від французького *genre* ‘манера, різновид’ і є одним з елементів класифікації матеріалу, які умовно об'єднано за певною структурою та спільними ознаками зображення дійсності, це так званий внутрішній підрозділ, що історично склався у певних сферах. Існує кілька класифікацій типології публіцистичного жанру. Як стверджує А. Горбанів, серед публіцистичних жанрів виділяються такі, як: виступи на зборах політичного характеру, передова стаття, теоретико-політична стаття, ідеологічна консультація, репортаж, фейлетон, памфлет, морально-етична стаття, нарис, хоча жанр нарису не є однорідним, оскільки його відносять і до публіцистики, і до художньої літератури, виділяють також наукові нариси, спортивний огляд тощо [Горбанів 1978: 64]. Оскільки одним із завдань роботи є довести, що політична полеміка посідає своє місце серед стилів, а отже, і жанрів публіцистики,

слід розглянути розгорнуту класифікацію публіцистичного жанру, спираючись на рівень суб'єктивізації реалістичної основи інформації, на жанрові форми, характер виразально-зображальних засобів та концепцію філософсько-інтелектуальної ідеї вираження факту в жанровому контексті. Наприкінці ХХ ст. остаточно затвердилися три типи мислення: умовно реальне, реальне, образне. Публіцистика як мислення реального факту фіксує свою домінуючу ознаку – документалізм. У публіцистичному мисленні системно-жанрові горизонти оформилися в такі групи: хронікальну, аналітичну і художньо-публіцистичну, які своєю чергою розкладають на основні жанри – інформація, бесіда, коментар, репортаж, інтерв'ю, звіт, кореспонденція, стаття, нарис, есе, фейлетон, памфлет [Пономарів 1992: 265].

У політичній, так само, як і в лінгвістичній науці, усе на більшу увагу заслуговує вивчення політичного наративу. Дослідники аналізують роль і сутність наративів у політичному процесі. Слід відзначити праці Г. Почепцова, О. Кобзеєвої, О. Профатілової, А. Чудинова, Є. Шейгал та інших, у яких виявлено сутність цього явища, зроблена типологізація політичних наративів і функцій наративу в політичному дискурсі. Для того, щоб переконатися й довести те, що полеміка, виконуючи роль певної комунікативної одиниці, є потенційно перспективним елементом для дослідження, розглянемо та проаналізуємо функції та сутність наративу як політичної комунікації. Отже, наратив є одним із способів конструювання реальності, тобто є певною розповіддю. У традиційному розумінні наратив визначають як текст, що описує якусь послідовність подій; те саме, що історія, розповідь, оповідання. Дослідники наративу в соціолінгвістиці розмежовують оповідання як текст і як процес. У своїх працях дослідниця Є. Шейгал зазначає, що, зокрема, Д. Шифрін визначає наратив як форму дискурсу, через яку ми реконструюємо й репрезентуємо минулий досвід для себе й для інших [Шейгал 2007: 90]. Цікавим є те, що саме по собі поняття наративу як одиниці досліджень комунікації стало відповіддю на переосмислення одиниці комунікативного повідомлення – від слова до ширшого змісту. С. Мироненко, досліджуючи політичний наратив, значною мірою покладається на думку Ф. Анкерсмита, який вважає, що наратив не може бути зрозумілим і проаналізованим на основі логіки одиничного істинного висловлення. На його думку, існує методологічне упередження, властиве вченим ХХ ст. Воно полягає в тому, що складну проблему „зчеплення” мови й світу можна розв'язати тільки розпочавши з найпростіших випадків уживання мови [Мироненко 2009]. Однак політичне мовлення є не просто накопиченням або концентрацією певних висловів і не просто поєднанням певних речень, а змістовно вибудованим посланням, що розгорнуте довкола певної ідеї, зв'язно викладає ідейно-політичний матеріал, тобто фактично є наративом. За допомогою наративу людина надає досвіду форми й змісту, упорядковує його через виділення початку, середини, кінця й центральної теми. Під

терміном „політичний наратив” розуміють сукупність дискурсних утворень різних жанрів, сконцентрованих навколо політичної події [Шейгал 1998: 55]. Наратив включає в себе два основних компоненти: історію з її тематичною єдністю, дійовими особами, часовими й просторовими межами, способом опису подій, з одного боку, і наративний дискурс, з іншого боку. Політичний наратив являє собою виклад політичних подій в засобах масової інформації. Окреслюючи межі політичного наративу, виділяють окремі рамкові наративи зі складною структурою, окремі рамкові наративи без ускладнення і під-наративи всередині інших рамкових наративів. Один політичний наратив може переростати в інший, і саме це часто відбувається зі скандалами чи подіями глобального масштабу [Там само: 56]. Політичний наратив є складним дискурсивним утворенням, який об'єднує в собі політичний дискурс і дискурс засобів масової інформації. Політичний дискурс є основним джерелом історій політичного наративу, а дискурс засобів масової інформації виступає як форма репрезентації цих історій для широкої аудиторії. Розглядаючи політичний наратив як складне комунікативне утворення, визначаємо ситуацію та учасників комунікації. Є. Шейгал розглядає наратив як текст, схожий на гасло, який зближують з гаслом і формально, і змістовно. Наратив поєднує з гаслом лапідарність: це не повноцінний розгорнутий текст, а такий само міні-текст, як і гасло, зазвичай обмежений рамками однієї пропозиції, максимум абзацу [Шейгал 2007: 86]. Останніми роками термін *наратив* дуже активно вживають в американському й британському політичному дискурсі, окрім того зміст поняття *наратив* у сучасному політичному дискурсі значно розширився. На сучасному етапі можна простежити, що наратив використовують у зв'язку з політичною біографією й автобіографією, розповідями про політичні репресії і переслідування, оповіданнями з галузі політичної історії, політичною аналітикою, системою політичних поглядів і не тільки. Зміст політичного наративу знаходить своє втілення в сукупності політичних текстів різних жанрів, серед яких листівка, гасло, мітингова мова, партійна програма, аналітична стаття, телеінтерв'ю тощо, сконцентрованих довкола певної політичної події. Існування політичного наративу пов'язують з існуванням певної політичної ситуації, що завершується разом зі зміною ситуації. Відповідно аналіз самого наративу передбачає аналіз конкретної ситуації, що його породжує. Зв'язок між ситуацією та наративом, що її відтворює, дає можливість визначити політичний вектор тієї чи тієї комунікативної ситуації, а отже, і тих, хто стоїть за лаштунками політичного дискурсу.

В основі будь-якої політичної комунікації лежить дискурс як певна форма, засіб організації комунікативних практик у тому чи тому суспільстві. На сучасному етапі розвитку суспільства категорія дискурсу взагалі та політичного зокрема є предметом наукових дискусій. Класичними працями, у яких досліджено проблеми дискурсу, можна

назвати твори Ю. Габермаса, Т. ван Дейка, М. Фуко та М. Гайдегера. Деякі аспекти політичного дискурсу знаходять своє відображення в роботах зарубіжних і вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити П. Кузьміна, Є. Шейгал, О. Міхальову, Є. Переверзева, Є. Кожем'якіна, Г. Почепцова, В. Павлуцьку, М. Гаврилову, Дж. Сейдел та М. Гейса. Як уже зазначалося, одним із завдань цього дослідження є узагальнити вже наявний досвід ряду вчених та довести, що власне політична полеміка є різновидом політичного жанру, різновидом політичного наративу та дискурсу одночасно. Саме тому, треба з'ясувати межі визначення терміна *дискурс*, які є досить розмитими. На думку І. Касавіна, це поняття не має однозначного та конкретного трактування, оскільки його вживають у різних науках з різним значенням. Недостатньо прозоре й сповнене протиріч уявлення про зміст поняття *дискурс* часто призводить до різних емпіричних результатів і створює багато їх інтерпретацій. Імовірно, що це пов'язано не лише з міждисциплінарним характером предмету дослідження, але й зі складною, багатоаспектною природою самого дискурсу [Касавин 2006: 7]. Поряд з цим, дискурс уважають проявом етнокультурних та культурно-історичних особливостей процесу пізнання та комунікації, традиційних правил спілкування в суспільстві, втіленням прагматичної мети його суб'єктів. Дискурс є соціокультурним феноменом, під час розгляду якого необхідно враховувати всю сукупність обставин, які сприяють його виникненню, а саме належність до певної соціальної спільноти в певний історичний період. Розглядаючи поняття *дискурс* у політичному контексті, зважаємо на те, що погляд на це поняття буде спрямований не як на міжперсональний діалог як „мовну подію”, а як на „соціальний діалог, що відбувається за допомогою і через суспільні інститути між індивідами, групами і організаціями, а також і між самими соціальними інститутами, які є задіяними в цьому діалозі” [Дука 1998: 20]. Незважаючи на посилення уваги до політичного дискурсу, загальноприйнятого визначення цього явища поки що немає. Є. Переверзев та В. Кожем'якін відзначають, що наразі окреслилися, як мінімум, дві тенденції його вивчення. Прибічники так званого „критичного дискурс-аналізу” (Т. ван Дейк, Р. Водак, Н. Ферклоу) вибудовують свої теорії на основі трактування політичного дискурсу як однозначно екстралінгвістичного феномена, у якому його соціальні, політичні та культурні характеристики підкорюють собі мовні. Відповідно, друга тенденція ґрунтується на власне лінгвістичному підході до політичного дискурсу. Семантико-синтаксична структура, на думку представників цього підходу (В. Чернявська, Є. Шейгал, В. Красик, Е. Педро), змушує людей діяти певним чином, формулювати певні погляди та будувати певні відносини. Абсолютно справедливим є висновок учених про те, що багато в чому ці дві дослідницькі стратегії доповнюють одна одну й в певному сенсі не можуть бути реалізовані самостійно, ізольовано одна від одної [Кожемякин, Переверзев 2007: 63]. З погляду дослідників, політичний дискурс – це вузьке та широке

політичне спілкування. У вузькому значенні він є спеціалізованим текстом, що має певну логіку, композиційну цілісність та власну мову. В широкому сенсі фокус аналізу політичного дискурсу охоплює дійові особи, об'єкти, обставини, контекст, час, вчинки тощо. Прикладом ширшого розуміння політичного дискурсу може бути визначення П. Кузьміна, на думку якого „дискурс в політиці можна розглядати як спосіб комунікації, заснований на вербальному та невербальному обміні ідеями, позиціями, поглядами учасників політичного життя у відповідності до їхніх переконань та певних правил, норм з метою прийняття політичних рішень” [Кузьмин 2006: 223]. Суспільне призначення політичного дискурсу полягає в тому, щоб навіяти адресатам – громадянам – необхідність „політично правильних” дій та оцінок. Тобто, метою політичного дискурсу є не опис, а створення ґрунту для переконання адресатів, спонукання до дії, це й визначає ефективність політичного дискурсу. Мова політичного дискурсу насичена символами, а успіх і ефективність визначені тим, наскільки ці символи співзвучні з масовою свідомістю: політик повинен уміти доторкнутися до потрібної струни у свідомості, висловлювання політика повинні бути спрямовані на „споживачів” політичного дискурсу.

Отже, стає зрозумілим, що політичний дискурс – це спосіб комунікації, основою якого є обмін, навіювання та пропаганда ідей, позицій і поглядів учасників політичного процесу, метою його є досягнення політичних цілей, переважно пов'язаних з питаннями влади.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Політична полеміка, будучи різновидом суперечки, у якій основні зусилля сторін, що сперечаються, спрямовані на затвердження власного погляду щодо обговорюваного питання, є важливою комунікативною одиницею, метою якої є втілювати певні погляди, створювати і формувати суспільну думку. Одночасно політична полеміка виконує функції політичного жанру, політичного наративу та дискурсу. Вона є важливим явищем сучасного суспільно-політичного життя, потужним інструментом впливу на слухача, саме тому й заслуговує широкого аналітичного вивчення.

Література

Горбанів 1978 – Горбанів А. П. Поетика публицистического текста / А. П. Горбанів – М. : МГУ, 1978. – 64 с.; **Дука 1998** – Дука А. В. Политический дискурс оппозиции в современной России / А. В. Дука // Журн. социологии и социальной антропологии. – Т. 1. – 1998. – № 1. – С. 18 – 22; **Касавин 2006** – Касавин И. Г. Дискурс-анализ как междисциплинарный метод гуманитарных наук / И. Г. Касавин // Эпистемология и философия науки. – 2006. – Т. X., № 4. – С. 5 – 17; **Кузьмин 2006** – Кузьмин П. В. Дискурс как способ политической деятельности / П. В. Кузьмин // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского, Сер. Философия. – Т. 19. – Симферополь, 2006. – № 2. – С. 222 – 227; **Мироненко 2009** – Мироненко С. В. Политический

нарратив [Електронний ресурс] / С. В. Мироненко // Библиотека уникальных научных статей и монографий. – Режим доступа: <http://alfasci.ru/2009/07/politicheskij-narrativ>; **Кожемякин, Переверзев 2007** – Кожемякин Е. А. Межинституциональные святы политического дискурса / Е. Кожемякин, Е. Переверзев // Вестн. Помор. ун-та. – 2007. – № 6. – С. 59 – 65; **Пономарів 1992** – Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – 265 с.; **Шейгал 2007** – Шейгал Е. И. Многоликий нарратив / Е. И. Шейгал // Полит. лингвистика. – 2007. – № 2. – С. 86 – 93; **Шейгал 1998** – Шейгал Е. И. Политический скандал как нарратив / Е. И. Шейгал // Языковая личность : социолингвистические и эмотивные аспекты : сб. науч. тр. / ВГПУ, СГУ. – Волгоград : Перемена, 1998. – С. 55 – 68.

Лосева И. В. Політична полеміка як жанр, нарратив, дискурс

У статті розглянуто поняття політичної полеміки як важливої комунікативної одиниці, яка одночасно виконує функції політичного жанру, нарративу та дискурсу. Представлено політичну полеміку як гостру дискусію, боротьбу протилежних поглядів та ідей. Розглянуто публіцистику як мислення реального типу та системно-жанрові групи публіцистичного мислення, а також їх внутрішньожанрове розмежування. Окрім того, проаналізовано ключові властивості та базові характеристики політичного нарративу як комунікативної форми. Також розглянуто політичний дискурс як спосіб комунікації, основою якого є пропаганда певних ідей, позицій та поглядів учасників політичного процесу.

Ключові слова: жанр, нарратив, дискурс, полеміка, стиль, дискусія.

Лосева И. В. Политическая полемика как жанр, нарратив, дискурс

В статье рассмотрено понятие политической полемики как важной коммуникативной единицы, которая одновременно выполняет функции политического жанра, нарратива и дискурса. Представлено политическую полемику как острую дискуссию, борьбу противоположных взглядов и идей. Проанализировано публицистику как мышление реального типа, системно-жанровые группы публицистического мышления, а также их внутренне жанровые разграничения. Более того, подано ключевые свойства и базовые характеристики политического нарратива как коммуникативной формы. Политический дискурс представлен как способ коммуникации, основой которого является пропаганда определенных идей, позиций и взглядов участников политического процесса.

Ключевые слова: жанр, нарратив, дискурс, полемика, стиль, дискуссия.

Losyeva I. V. The Political Polemics as Genre, Narrative, Discourse

The article analyzes the concept of political polemics as an important communication unit, which at the same time covers the functions of the political genre, narrative and discourse. Political polemics is considered to be a sharp struggle of opposed views and ideas. The article also deals with publicistics as the real type of thinking as well as with system-genre group of publicistic thinking. In addition, the key features and basic characteristics of the political narrative are described. The political discourse, the means of communication to promote certain ideas, attitudes and beliefs of the participants in political process, is studied.

Key words: genre, narrative, discourse, polemics, style, debate.

Стаття надійшла до редакції 14. 11. 2012 р.

Прийнято до друку 21. 12. 2012 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Должикова Т. І.

А. О. Найрулін (Луганськ)

УДК 811.161.2'371'06 (043.3)

**МОВНЕ ПИТАННЯ В ЕПІСТОЛЯРІЮ
М. КОЦЮБИНСЬКОГО Й Б. ГРІНЧЕНКА
ЯК ВИЯВ ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ**

Питання розвитку української літературної мови були і є актуальними і в минулому, і на сучасному етапі. Звичайно, що ця проблематика особливого акценту набувала в листуванні провідних вітчизняних письменників-класиків. Отже, метою нашої статті став аналіз засадничих мовознавчих поглядів в епістолярію М. Коцюбинського та Б. Грінченка. Розбудова єдиної літературної мови наприкінці XIX – на початку XX ст. – це одна з найважливіших і найбільочіших проблем тогочасної епохи, розв'язання якої було б не лише потужним поштовхом у розвитку української літератури, освіти й науки, а й важливим чинником національної згуртованості, яка б стала впливати на українські визвольні процеси, на втілення в життя ідеї самостійності й незалежності. Тому М. Коцюбинський і Б. Грінченко, для яких ці ідеї були визначальними (як і для більшості національно свідомої інтелігенції), значну увагу у своїй творчій діяльності приділяли питанням розвитку української мови, серед яких, за визначенням В. Статєєвої, зловоденними були: 1) рівноправний статус української літературної мови; 2) обстоювання багатосферного використання української мови; 3) необхідність вироблення єдиної української літературної мови на розширеній діалектній базі; 4) створення єдиного правописного кодексу [Статєєва 1997: 8 – 92].

Серед значної кількості джерел, які використовує у своєму дослідженні В. Статєєва, чималий відсоток становлять листи